

DR. LÉVAY MIKLÓS

tanszékvezető egyetemi tanár, ELTE ÁJK

GÖNCZÖL KATALIN TUDOMÁNYOS MUNKÁSSÁGÁRÓL

„A bűnözés reprodukciós folyamataiból arra lehet következtetni, hogy hosszabb távon növekedni fog a társadalomhoz kevés szállal kötődő, periférián élő rétegek jelenléte, (amelyekben az átlagosnál kedvezőbb a bűnös viselkedési minta követésének esélye). A megelőzés hatását erősítő intézményrendszerek – szociális intézkedések, közoktatási reform, öntevékeny szervezetek segítő szolgálatai – jó esetben egy évtized múlva éreztetik hatásukat. A demokratikus reformok nyomán újraintegrálódó társadalom bűnözés fékező kohéziójának kialakulására – optimális fejlődést feltételezve is – még később lehet számítani. Ennek az óvatos optimizmussal felvázolt jövőképnek az ismeretében az igazságügyi kormányzat vagy újabb és újabb börtönöket épít, vagy reformjával maga is hozzájárul a modern civilizáció megteremtéséhez.”

(Gönczöl Katalin: Csökkenthető-e a börtönnépesség. 1990.)

Gönczöl Katalin oktatói munkájához, ombudsmani, szakállamtikári tevékenységéhez a szilárd alapot tudományos munkássága jelentette, illetve jelenti.

Ennek a tudományos munkásságnak a legfontosabb jellemzőiről, témáiról szeretnék beszélni a következőkben.

Gönczöl Katalin közel 50 éve műveli a kriminológiát, foglalkozik a bűnözés, mint társadalmi jelenség, a bűnelkövetés, mint egyedi jelenség és az ezekre a jelenségekre irányuló intézményes kontroll vizsgálatával. A kriminológiában kevésbé jártasak számára is nyilván kitűnik a megnevezett kutatási témákból, hogy a kutatónak összetett ismeretanyagra van szüksége, ha hiteles, kellően megalapozott kutatási eredményeket akar produkálni.

Ezzel összefüggésben ki kell emelni, hogy Gönczöl Katalin nem csupán a kriminológia önállóságáért emelt szót, amikor azt megkérdőjelezték, hanem, amint egy 1980-ban publikált tanulmányában írja:

„A kriminológia önállósága természetesen relatív, nem jelent teljes függetlenséget más társadalomtudományoktól” (Gönczöl 1980a). Ehhez az álláspontjához következetesen tartja magát. Kitűnik ez forrásmunkáiból, kedvenc szerzői névsorából. Az utóbbiak közül a hazai-

akat tekintve minden bizonnyal Ferge Zsuzsa, szociológus áll az első helyen, gyakran hivatkozott szerző továbbá Gázsó Ferenc, Kolosi Tamás, Kornai János, Kulcsár Kálmán, Losonczy Ágnes vagy Somlai Péter. A külföldi szerzők közül az első két helyen Émile Durkheimet és Robert Mertont találjuk, akik ugyan foglalkoztak a bűnözés kérdéskörével, de nem mondhatjuk, hogy kriminológusok lettek volna. Nem minősíthetjük annak az utóbbi időben több munkában hivatkozott Zigmund Bauman-t és Polányi Károlyt sem.

Gönczöl Katalin meghatározó kutatási témáira figyelemmel nyitottsága logikus más társadalomtudományok felé.

Ezek a kutatási témák: a bűnözés társadalmi reprodukciója, a bűnözésre való intézményes reakciók kérdésköre, ezen belül a kriminálpolitika és a bűnmegelőzés, továbbá a pönológia.

Röviden beszélnek a Gönczöl Katalinnak ezekben a tárgykörökben született legfontosabb kutatási eredményeiről.

A *bűnözés társadalmi reprodukciója kérdéskör* vizsgálatához szervesen vezetett Gönczöl Katalin útja a kandidátusi disszertációjától, amelyben a visszaeső bűnelkövetőkkel foglalkozott (Gönczöl 1980b). A tárgykör első, nagy visszhangot kiváltott publikációja a Valóság c. folyóirat 1982. évi 8. számában megjelent *A hátrányos helyzet és a bűnözés* c. tanulmány volt.

Ezt követte az 1986-os, szintén a Valóságban megjelent *A bűnös viselkedési minta a szocializációban* c. tanulmány. Ebben a család szerepét vizsgálta a társadalmi viszonyok, ezen belül a bűnözés újratermelésében. A szerző kiindulópontja, hogy „miközben a bűnözés mint tömegjelenség társadalmi szinten termelődik, lezajlott egy újratermelődési folyamat is, amely viszont egy jól körülhatárolható rétegben igen intenzíven valósul meg” (Gönczöl 1986:70.). A vizsgálat alapja egy 123 családra, a családok három generációjára kiterjedő családkutatás volt. 123 olyan családról volt szó, amelyeknek két vagy több tagja volt már büntetve vagy a vizsgálat időpontjában folyt ellenük büntetőeljárás (Id. m.:71).

A kutatási megállapította, hogy a „vizsgált népesség kétharmada hátrányos helyzetű, 43 %-a pedig olyan közösség, amelyben az összes jelentős hátrányos helyzetet minősítő mutató együtt található. Ez utóbbit minősíthetjük halmozottan hátrányos helyzetű csoportnak. ...bizonyítást nyert az a kiindulási tételünk, miszerint a bűnelkövetés családi keretek között megvalósuló társadalmi átörökítése a leghátrányosabb helyzetű rétegekben igen intenzív” (Id. m.:73). A kérdéskörrel kapcsolatos álláspontjának lényegét tükrözi a tanulmány egyik alcíme, amely így szól: „Nem minden hátrányos helyzetű bűnöző, és nem minden bűnöző hátrányos helyzetű” (Id. m.: 76).

A tanulmánynak a „Reprodukciós folyamatok lassításának feltételei” c. záró részéből pedig feltétlenül kiemelendő, hogy Gönczöl Katalin már ekkor foglalkozik azzal a kérdéssel, hogy a büntetőpolitika mit tehet a visszaesők társadalmi integrációja érdekében, hol van a határa a büntetőjogi megelőzésnek és a társadalmi prevenciónak. Következtetése: „a társadalmi megelőzés csak a társadalompolitika részeként működhet” (Id. m.:81).

Az előzőekben vázoltak részletes kifejtése történik meg a „bűnös szegényekről” írt akadémiai disszertációjában (Gönczöl 1989). A félreértések elkerülése végett szeretnék rámutatni arra, hogy Gönczöl Katalin minden vonatkozó munkájában hangsúlyozza: a szegénység és bűnözés között nincs oksági összefüggés.

Gönczöl Katalin a későbbiekben sem lett hűtlen a bűnözés társadalmi újratermelődése kérdésköréhez. Sőt! Vizsgálatait kiterjesztette az áldozattá válás reprodukciójára, bővítette az alkalmazható elméletek körét (pl. a tanulási elmélet tanával), majd a halmozottan hátrányos helyzet fogalmát felváltotta a társadalmi kirekesztődés kategóriájával.

Egy 2009-es tanulmányában pedig lényegében megerősíti korábbi álláspontját: „A bűnözés társadalmi reprodukciós modelljei a jelenség társadalmi beágyazottságát bizonyítják” (Gönczöl 2009: 34).

Gönczöl Katalin nem tisztán elméleti kriminológus. Szinte minden publikációjában és egész kutatói habitusában tetten érhető a kutatási eredmények gyakorlati hasznosíthatóságának igénye.

Ez a habitus vezette a büntetőpolitikai - később használt terminológiájával kriminálpolitikai - kérdések, valamint a bűnmegelőzés tanulmányozásához.

Első *büntetőpolitikai munkáiban* elméleti szempontból alapvetően azt vizsgálta, ahogy arra már utaltam, hol van a büntetőpolitika és a szociálpolitika határa. A gyakorlati vetületű írásaiban lényegében három intézmény foglalkoztatta, illetve foglalkoztatja: a korszerű pártfogói hálózat, az alternatív, azaz a végrehajtandó szabadságvesztést helyettesítő büntetések, valamint a helyreállító igazságszolgáltatás hazai meghonosítása.

A vonatkozó tanulmányok, illetve az azokban szereplő jogalkotási javaslatok közös jellemzője a kompetenciák, a garanciák és a tetterányosság tisztelete.

Ennek kapcsán idézem Gönczöl Katalin egyik kedvenc szerzőjének, Vámbéry Rusztemnek a megrögzött büntettesekről szóló 1928. évi törvény tervezetéről írt értékelésének egy részletét.: a „kodifikátor a tételes büntetőjog fájáról éretlen kriminológiai gyümölcsöket kíván szakítani... Akármilyen sokat ígérő tudomány is a kriminológia, még sem lehetünk elég óvatosak, ha a prevenció terén felállított követelményeit a BTK-val összhangba próbáljuk hozni” (Vámbéry Rusztem Emlékkötet, 1986: 94).

Gönczöl Katalin büntetőpolitikai javaslatai azt mutatják, hogy nem egy „meggondolatlan kertész”.

A garanciák tiszteletét tükrözik a büntetőjogi szankció kényszerjellege kapcsán már 1980-ban írt következő megállapításai: „Tekintettel azonban arra, hogy a büntetőjogi szankciók alkalmazása során, az állampolgárok egy szűk körének, a bűnelkövetőknek alapvető jogai kerülnek korlátozásra, ezért a korlátozás milyenségéhez és mértékéhez egy jogállamban garanciális szabályok fűződnek. A büntetőjogi szankció nem avatkozhat be nagyobb mértékben még a bűnöző állampolgár életébe sem, mint ahogyan az a társadalom védelme és az újabb bűnelkövetés megelőzése érdekében feltétlenül indokolt” (Gönczöl 1980a).

Azt gondolom, hogy a kriminológusi mértéktartás a büntetőpolitikai elképzelések kapcsán talán köthető azokhoz a büntetőjogászokhoz, akik Gönczöl Katalin számára publikációból kitűnően mértékadóak, így különösen Király Tibor, Szabó András, Viski László, Palánkai Tiborné, Bárd Károly, Nagy Ferenc és Tóth Mihály.

A *bűnmegelőzés* területén Gönczöl Katalin kiemelkedő gyakorlati produktuma az ország első működő bűnmegelőzési programja, a 2003-ban országgyűlési határozattal elfogadott Társadalmi Bűnmegelőzés Nemzeti Stratégiája. A nemzetközi elismerést kiváltó Stratégia elméleti alapjai már az 1990-es években léteztek Gönczöl Katalin fejében. Bizonyíték erre az 1994-ben publikált *Devianciák, bűnözés és a megelőzési stratégia* c. tanulmánya.

Végül röviden Gönczöl Katalin *pönológiai* munkásságáról.

A büntetőpolitikai kutatásokból nőttek ki a büntetés céljával, a büntetés-kiszabási gyakorlattal, börtönnépességgel, a büntetés és jutalmazás kérdéseivel és nem utolsósorban a büntetőpolitikai fejleményekkel, a büntető populizmussal kapcsolatos vizsgálatai Gönczöl Katalinnak. Ezek szellemiségét, megközelítésmódját egy előadásából és egy tanulmányából vett idézettel illusztrálom.

A Magyar Kriminológiai Társaság V. Vándorgyűlésén A szolgáltató igazság c. előadásában, Nils Christie nyomán, a következő konklúzió hangzott el: „Az 1980-as években le kellett számolnunk az embertudományok optimizmusától hevülő boldogítás ideológiájával, most pedig meg kell találnunk a technokratizmus és a marketing bővületébe került, a populizmus forrásaiból táplálkozó és azt tápláló szélsőséges irányba fejlődő politika alternatíváját” (Gönczöl 2006: 36).

A Jogtudományi Közlönyben 2014-ben megjelent tanulmányában pedig a következőképpen határozza meg Gönczöl Katalin a büntető populizmus jelenségét:

„Büntető populizmusról szerintem akkor beszélhetünk, ha az uralkodó elit a közvélemény nyomására hivatkozva a bonyolult társadalmi jelenségekre – különösen a bűnözésre és más ön- és közveszélyes deviáns magatartásokra – folyamatosan leegyszerűsítő, látványos és gyors sikereket ígérő módon reagál. Ez az elit a súlyos társadalmi konfliktusok enyhítésének érdemi kezelése helyett hatalomtechnikai megoldásként, szavazatszerzési célból nyúl a társadalmi kontroll kiterjesztéséhez...Ebben a helyzetben fennáll a veszélye annak, hogy a jóléti kormányzati politikát a biztonsági hatalomgyakorlási technika váltja fel, a jogállami kriminálpolitikát pedig a kockázatkezelő gyakorlat” (2014: 542-543).

Végül indokolt feltenni a kérdést, hogy mit köszönhet a hazai kriminológia Gönczöl Katalin eddigi tudományos munkásságának ?

A válaszhoz segítségül hívom a Gönczöl Katalin által tisztelt kriminológust, David Garlandot.

Garland szerint „A független diszciplína helyett egy intellektuálisan és intézményesen integrált kriminológiáért kell munkálkodni, amely áthidaló tudomány, összekapcsolja a gyakorlati szociális munkát a tudományágak sorával; felvet szociális problémákkal összefüg-

gő szakpolitikai jellegű kérdéseket, egyúttal felhasznál társadalomtudományi elméleteket és ily módon mindkét területet gazdagítja” (Garland 2008: 20-21).

Hazánkban, Gönczöl Katalin eddigi munkásságának köszönhetően már létezik egy ilyen kriminológia.

És még valamit meg kell említeni. Ez pedig a Kriminológia mesterszak. Kati tudományos munkássága és közreműködése nélkül aligha létezne karunkon ez a mesterszak.

Kedves Kati !

További alkotó éveket kívánok ! Isten éltesen !

Felhasznált irodalom:

- Garland, David: Disciplining Criminology ? *International Annals of Criminology*, 2008. 1/2: 19-37.
- Gönczöl Katalin: A magyar kriminológia fejlődése 1960-1977. *Acta Facultatis*, XXIII. ELTE ÁJK kiadványa, 1980(a). In: Dr. Horváth Tibor – Dr. Lévai Miklós (szerk.): *Kriminológiai Szakirodalom-gyűjtemény (Válogatás a magyar kriminológiai irodalomból)* I. kötet. Budapest: Tankönyvkiadó, 1990: 174-185.,177, illetve 182.
- Gönczöl Katalin: *A visszaeső bűnelkövetők tipológiája*. Budapest: KJK., 1980 (b).
- Gönczöl Katalin: Csökkenthető-e a börtönnépesség ? A magyar büntetőpolitika a 80-as években. *Esély*, 1990. 5:66-85.
- Gönczöl Katalin: A hátrányos helyzet és a bűnözés. *Valóság*, 1982. 8:61-72.
- Gönczöl Katalin: A bűnös viselkedési minta a szocializációban. *Valóság*, 1986. 11: 69-82.
- Gönczöl Katalin: A büntetőhatalom korlátai - a társadalompolitika lehetőségei. Akadémiai doktori disszertáció. Budapest, 1989.
- Gönczöl Katalin: Devianciák, bűnözés és a megelőzési stratégia. In: Gönczöl K. (szerk.): *Büntetőpolitika, bűnmegelőzés*. Budapest: ELTE Szociológiai Intézet Szociálpolitikai Tanszéke. 1994: 170-195.
- Gönczöl Katalin: A szolgáltatott igazság. In: Jacsó Judit (szerk.): *Bizalom – Társadalom - Bűnözés*. V. Országos Kriminológiai Vándorgyűlés. Magyar Kriminológiai Társaság, Szeged, 2005. október 6-7. Miskolc: Bíbor Kiadó, 2006: 34-40.
- Gönczöl Katalin: A bűnözés társadalmi reprodukciója, deviancia-kontroll, bűnözéskontroll. In: Borbíró Andrea-Kerezi Klára (szerk.): *A kriminálpolitika és a társadalmi bűnmegelőzés kézikönyve. I.* Budapest: Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium. 2009. 21-36.
- Gönczöl Katalin: A punitív kriminálpolitika és a büntető populizmus egymást fedő fogalmak ? *Jogtudományi Közlöny*, 2014. 11: 538-544.
- Vámbéry Rusztem: A megrögzött büntetettek. In: *Vámbéry Rusztem Emlékkötet*. (Szerk.: Kónyáné Kutrucz Katalin.) Kriminológiai Közlemények, 1986. 10. 89-97.